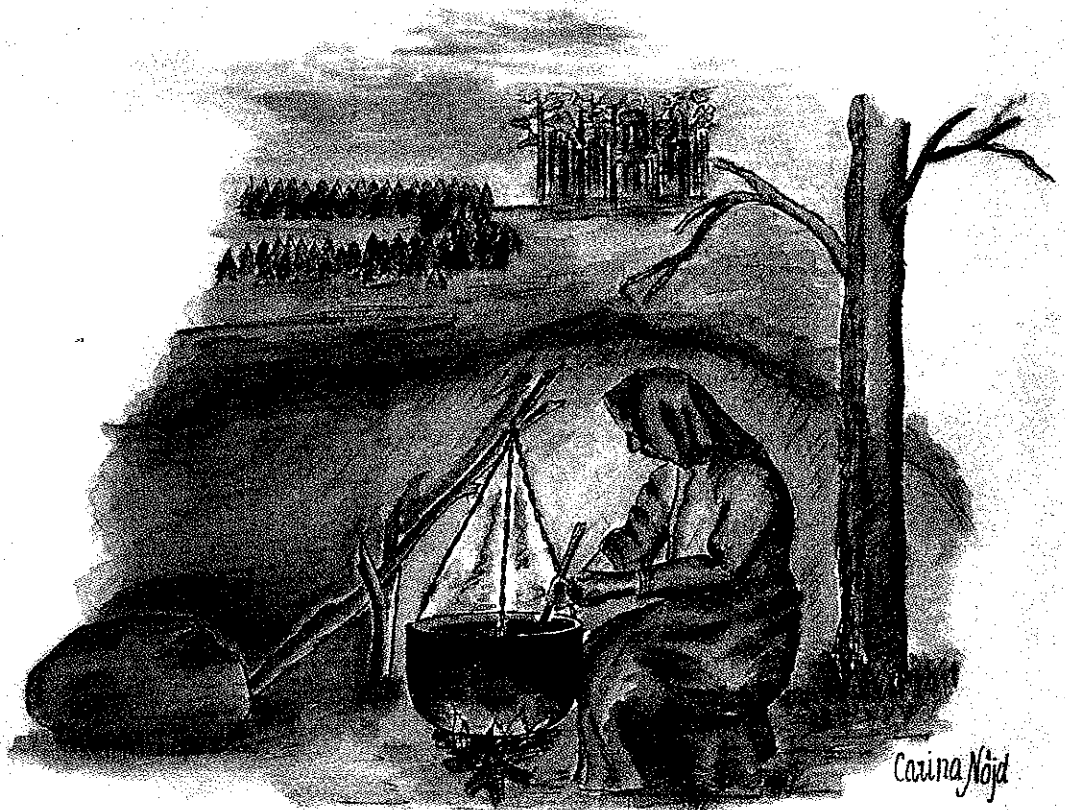

FOLKTRÖ SEDER och BRUK

Folktro, seder och bruk

De flesta av våra högtider har gamla traditioner. De firades annorlunda förr, men många traditioner finns kvar än i dag. Under medeltiden rådde lagstadgad frid under stora helger. Tvisterna fick vänta tills det blev vardag och inga strider fick förekomma. I senare tiders bondesamhälle fanns stora klasskillnader, men man var till det yttre lite mer jämlika under storhelgerna. Bönder och tjänare som annars åt vid olika bord kunde då äta tillsammans, och om en tiggare kom till en gård var man tvungen att ge denne både mat och dryck.

Lucia

Den 13 december firas Lucia och enligt tradition är det den längsta natten av alla. Den här natten kunde djuren tala och de övernaturliga krafterna var i rörelse så det var säkrast att hålla sig inomhus. På lucianatten skulle man passa på att äta mycket, helst skulle man hinna med tre, ibland ända upp till sju frukostar innan det ljusnade. Denna sed lever kvar från den katolska tiden då julfastan skulle påbörjas i gryningen.

Boxholms Lucia 1966 Gerd Kahnberg. Fotot ägs av Uno Friberg

Vårt sätt att fira Lucia idag har växt fram genom en blandning av hedniska traditioner och legenden om det kristna helgonet Lucia från Syracuse. Den första ljusbärande och vitklädda lucian träffar vi på i Sverige 1764. Under 1800-talet sprids luciafirandet från studentnationerna i Uppsala, ut över landet. År 1927 väljs den första Sveriges lucia på initiativ av Stockholms Dagblad.

Boxholms lucia har utsetts sedan 1950. Då var det Boxholms köpmannaförening som arrangerade röstning bland sju luciakandidater. Segrare blev den 16-åriga Hjördis Hallin. De två följande åren ordnades luciafirandet av Köpmannaföreningen, därefter blev det ett uppehåll på sex år. Från 1959 tog Boxholms IF och Östgöta Correspondenten över arrangemanget och sedan hållit i det till 1999. Då det annonserades att årets luciafirande var hotat bildades en luciakommitté på privat initiativ. Sedan 1972 har det varit tradition att lucian gör ett besök i Boxholms vänort, Quickborn i Tyskland.

Jul

Julen är en högtid som firats ända sedan urminnes tider. Den räknas av de flesta som den främsta och största av årets högtider. Under 1800-talet gick den till ungefär så här:

*Grisslakt
Fotot ägs av
H Sällberg*

På sommaren då betena var som bäst och korna gav den fetaste mjölken ystades den ost som skulle vara färdig till julen. I november eller början på december företogs i allmänhet julslakten. Slakten kunde även äga rum i oktober, som i den gamla kalendern hette slaktmånaden. Av grisen gjorde man fläskkory, medvurst, grynkorv, palt, pressylta och slarvsylta. Samtidigt som slakten pågick stöpte man talgljus och tregrenade julljus för vinterns behov. Efter det var det dags för julbrygden, samt därefter tvätt och städning av alla vinklar och vrår.

*Ljusstöpning hos
Signe i Torpa
Foto: Nils Davidsson*

Om julbaket finns anteckningar från Danielshammar, nedtecknade 1930 av A.E Ström . Vid jultid bakades stora partier bröd som helst skulle räcka långt fram på vårkanten. Det skulle finnas kvar av julbrödet när vårbruket började. Då skulle både arbetsfolk och dragare äta av det för att få extra styrka i skördearbetet.

Man bakade grovt bröd av mjöl som malts på hemkvarnar eller skvaltkvarnar. Förutom mjöl bestod det av vatten och surdeg. För att det skulle hålla sig trädde hålkakorna upp på ett brödspett och hängdes upp i taket på tork. Man kunde också lägga brödkakorna i säd, vilket skulle skydda dem från råttor och från att torka.

Förutom surlimpor gjordes "finbröd" av finare handsiktat mjöl samt vörtbröd. Ett av dessa bröd bakades i en avvikande form. Varje familjemedlem fick ett särskilt bakverk i form av en tomte, galt, bock eller stjärna.

Det fanns också en sed att ge de närmaste grannarna "smakebröd" av samtliga sorter man bakat. Då fick husmor visa sina talanger inom bak-konsten. Vid den här tiden gick också de fattiga runt för att få "julbröd" (som bakades särskilt till de fattiga) och en smakbit av julslakten.

Karlarna hade också fullt upp dagarna innan jul, de högg ved till hela helgen. Detta, liksom bakningen, måste ske tidigt om morgonen, eftersom det vanliga arbetet också skulle skötas.

I de större gårdarna var det sed att ha färggranna bonader på väggarna. De som inte ägde så fina saker hängde upp färggranna tygstycken.

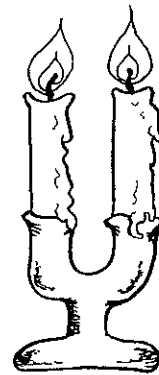
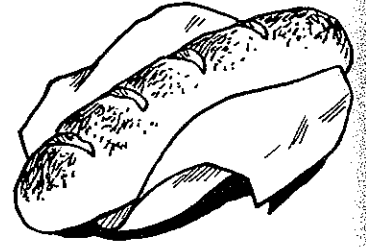
En särskild ceremoni var att sätta upp *julneken*, en havrekärve. Denna sed förekom redan på 1700-talet men blev mer allmän under 1800-talet. Med spänning iakttog man vilka fåglar som kom till kärven först. Kom det småfåglar först innebar det tur, var det större fåglar som kråkor eller skator betydde det otur.

Julafton

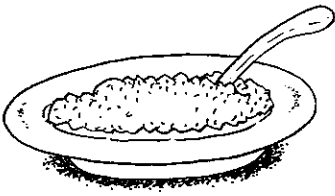
Efter alla dessa förberedelser kom äntligen julafton. I ett Box-holmshem på 1830-talet förflöt julaftonen ungefär så här: Sedan man ätit frukost sattes den stora grytan över elden. I grytan lades ett halvt grishuvud, en bit oxkött, potatiskorv, revbensspjäll, köttkorv och rullsyta. Detta hade kokat färdigt lagom till middagstid. Då doppade man i grytan och smakade av "sovlet". Därtill drack man malt eller enbärdricka. Till efterrätt serverades fruktsoppa.

Under förmiddagen lades även "julhögarna fram". Mor i huset placerade en stor hög av allt det goda man tillagat till julen, på det stora bordet i rummet. På ett mindre bord lade hon tre mindre högar till barnen. De fick var sin liten ost, en liten brödkaka, en "fin" kaka och en skiva vetebröd. Den större högen fick alla smaka av på julaftonen. Barnens högar sparades till mellan jul och nyår.

På julaftonskvällen doppade man i grytan igen och åt lutfisk och gröt.

Julgröten

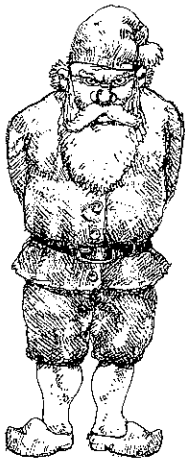

Förr i världen kokades risgrynsgröt bara på helgdagsaftnar och till kalas. Skulle det vara riktigt fint lade man russin i gröten och hällde sirap över. Dessutom garnerades gröten med finstött kanel i ett rutmönster. Alternativt kunde man göra en liten grop mitt i grötfatet där man lade en klick smör. Smöret smälte i den varma gröten och sedan fick var och en ta gröt i sin sked och doppa i smörhålet. Till julen brukade man också lägga en skalad mandel i gröten. Om någon av de ogifta fick mandeln på sin tallrik var det den som stod på tur att gifta sig.

Så här kunde man rimma till gröten på 1860-talet i Boxholm:

*"Dänna gröt ä kokt i e gryta å inte i e grimmä
Bättre tige än ille rimmä"*

*"Dänne gröten ä kokt i e gryte å inte i e stubbe
Ät så mycke som hobärsgubbe"*

I de fattigaste hemmen fick man nöja sig med "slätgröt": Den kokades av potatisflingor, vatten och rågmjöl. Om man inte hade mjölk till gröten, åt man den med vatten sötat med sirap, honung eller svagdricka.

Den lilla grå gårdstomten har i folktron funnits mycket länge. Han vaktade gårdarna året om, men var lättretad och vresig. Han gav inga presenter, men skulle däremot själv ha gröt med en smörklick i för att inte ställa till med elände.

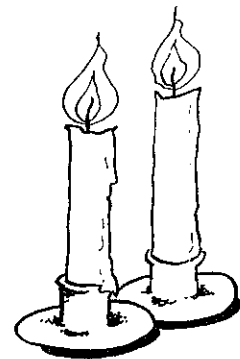
Foto: Chris Ödman

Julnatten

Julnatten var magisk och många krafter var i rörelse. Under denna natt kunde till exempel djuren tala och de döda höll julotta. På julnatten kunde man också sia om framtiden.

År 1921 berättade J.A Jonsson i Skärlunda att om man lade sig på taket så kunde man få se vad som skulle hända under året. Kanske fick man se sin tillkommande, likståt eller bröllopsståt.

Från Svärdsvik i Malexander berättas att man skulle ha två ljus brinnande hela julnatten. Om ett av ljusen slocknade skulle någon i huset dö.

Julgranen

Julgranen har funnits sedan 1700-talet, men då bara hos de högre stånden. Det var inte förrän omkring år 1900 som den blev mera allmän.

Från Malexander berättas att innan man hade julgran förekom hemgjorda ljuskronor eller kandelabrar av trä. Kandelabrarna var A-formade och hade två eller tre ljus på var sida. Både ljuskronorna och ljusstakarna kläddes med färggrant papper eller granris.

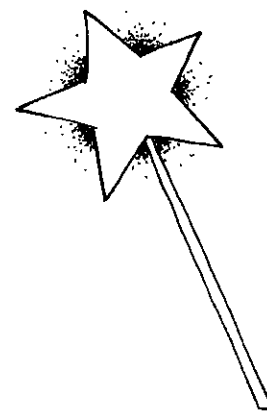
Juldagen

På juldagsmorgonen skulle alla till julottan. Man åkte släde eller gick. Vägen kantades av tjärvedsbloss. Prästens predikan var oftast mycket lång och en del hade svårt att hålla sig vakna efter julaftonsfirandet. Bönderna hade med sig brännvin för att dricka själva och bjuda sina grannar. På hemvägen hade man kapplöpning om vem som kom först hem. Vinnaren kunde skryta med att ha de snabbaste hästarna, men enligt folktron skulle han också bli den förste att köra in årets skörd.

Dagarna efter jul gjordes inga grövre arbeten. I stället hölls julkalas och juldanser, och ungdomen fick en chans att vara tillsammans. Denna ljuvliga tid varade i princip ända till trettondagen.

Trettondagen

På trettondagen fanns en tradition från Boxholms bruk. Tidigt på morgonen kom en grupp ogifta personer, 12-14 stycken, klädda i

livré. De skulle föreställa Herodes och generaler. En av dem hade en stor "plunta" som han slog i de supar de blev bjudna på. Detta kallades att "gå med stjärnan". Någon i gruppen skulle hålla tal och några skulle sjunga en visa som började så här:

" God morgon, här inne, både stora och små "

Jul på bruket

På Boxholms bruk firades julen något annorlunda än på landsbygden. Den 94-årige Carl Mård intervjuades till julen 1992 i Tranås tidning, och han mindes hur han såg fram emot julbadet. Nere i tvättstugan vid ån badades massor av barn samtidigt i de stora tvättkaren.

Det var noga med att granen inte togs in eller kläddes före julafton. Julklapparna var mjuka - nyttiga - saker som vantar, sockor och tröjor. Ingen väntade sig mer än en julklapp.

Julen var ett av få tillfällen då brukets arbetare var lediga mer än en dag. Carls far var ledig julafton, juldagen och annandagen - hela tre dagar. Något nyårsfirande hölls inte; ett nytt år var inget att fira, ansåg man. Julottefärderna var mer utbredda på landet än inne i Boxholm. Julen 1909 var fattig, mindes Carl Mård, eftersom det var storstrejk och många arbetare levde nära svältgränsen.

Nyår och Tjugonedag Knut

Där man firade nyår gjorde man det med fest och dans. Nyåret var dock framför allt spådomarnas tid. Man försökte förutsäga vad det nya året skulle föra med sig. *Tjugonedag Knut ska julen* ut säger ett gammalt talesätt, och nu undanröjdes alla spår av julfirandet. All julmat skulle ätas upp och det var dags att återgå till vardagen.

Påsk

Påskan var också en stor högtid. Innan påsk hade man tre dagar som kallades fastlagen. De dagarna åt man riktigt ordentligt, för sedan kom fastan som varade i fyrtio dagar. Under fastan fick man inte äta kött, och man skulle föra ett mycket stilla liv.

Påskveckan började med palmsöndagen, då man bröt kvistar av sälg. Kvistarna kallades palmer och var en katolsk sed till minne av

Frälsarens intåg i Jerusalem. Denna sed förbjöds i Sverige 1529, men påskriset finns ändå kvar i våra dagar.

Dagarna i påskveckan har sina egna namn, den börjar med *svarte måndag, vite tisdag, dymmelonsdag, skärtorsdag, långfredag och stäckete*, det vill säga *korta lördag*. Från dymmelonsdagen till påskafton var en farlig tid, då skulle man hålla sig så tyst det gick och föra ett stilla liv. Det var dock mycket som skulle hinnas med innan dymmelonsdagen, för det gällde att skydda sig mot påskkärningar. Redskapen skulle plockas in för att de inte skulle hitta dem. Kvastar, spadar, ugnsrakor och hötjugor var sådana saker som påskkärningarna skulle kunna använda för sin färd till Blåkulla. Att skydda djuren var också nödvändigt, man ritade tjärkors både på djuren och på dörren till ladugården, eftersom korset skulle ha större makt än häxorna.

På skärtorsdagsmorgonen skulle de gummor som var trollkunniga gå ut på ett högt berg och ropa: "*Så långt mitt rop hörs, skall mjölk och grädde till mig föras*". Gummorna trodde att de under den kommande sommaren kunde tillgodogöra sig avkastningen av korna inom det område där ropet hade hörts.

Linnéa som påskkärning.
Foto: Caroline Brun

Alexandra och Jimmy visar sin fångst på första metardagen Foto: Chris Ödman

Långfredagen, som var Frälsarens dödsdag, skulle firas som en sorgedag. Maten skulle vara torftig, vanligt var att äta ärtor. En annan sed var att man piskade varandra med påskris för att påminna sig om Kristi lidande. Långt in på 1900-talet präglades långfredagen av stillhet och återhållsamhet. På radion spelades dämpad musik, barn fick hålla sig inne i stillhet och idrottsevenemang fick inte förekomma. Först under senare tid har långfredagens allvar luckrats upp.

Maten på påskaftonen bestod av ägg, som är en symbol för pånyttfödelse. Gröt var också tradition att äta. Det var på påskafton som påskkärringarna begav sig till Blåkulla för att lämna smör åt den onde. De var tvungna att vara hemma igen före soluppgången på påskdagen. Det fanns olika sätt att skrämman dem: bland annat med eldar, bösskott eller mindre krutladdningar. Spjället i spisen skulle också vara stängt annars trodde man att häxorna kunde ta sig in i huset den vägen.

Påskdagen skulle alla tidigt upp för att se soluppgången. Man trodde att solen dansade av glädje över Jesu uppståndelse. Annandag påsk brukade ungdomen ordna danser - det hade de inte fått sedan fastans inträde.

Valborg

Valborgsmässoafton är en festdag som har mycket gamla traditioner i Sverige. På valborgsmässoafton tände man stora eldar uppe på bergen. Ungdomarna hade i veckor samlat grenar och kvistar, ja till och med hela träd till elden. Man dansade, sjöng, slog på stekpannor och sköt skott för att föra så mycket oväsen som möjligt. Avsikten var att skrämman bort vargarna från betesmarkerna tills djuren skulle släppas ut.

Kristi himmelfärdsdag och pingst

Kristi himmelfärdsdag var dagen Jesus for till himlen - fyrtio dagar efter uppståndelsen från de döda. Det var också den första metardagen, den dagen då fisken kom upp till ytan för att nappa. Då skulle man pröva fiskelyckan, och samma tid som fisken nappade, skulle den nappa bäst resten av årets dagar. Än i dag lever bruket med första metardagen kvar hos många fiskare.

Pingst firades främst som en kyrklig högtid. Ibland samlades ungdomarna utomhus för att dansa och leka, på vissa ställen förekom det att en ung flicka kläddes som brud och man gick från gård till gård och sjöng och tiggde matvaror. De användes sedan till ett ungdomskalas.

Midsommar

Midsommaren ansågs förr vara laddad med magi och vidskepelse. Den skulle firas ute men man lade stor vikt vid att få det sommarlikt även inomhus. Stugor, ladugårdar och stall lövades och pryddes med blommor. Från Åsbo och Malexander berättas det att man skulle smycka huset med eklöv. Den stora spisen smyckades med löv och man band girlanger att hänga i taket.

Midsommarens symbol var och är dock majstången. På midsommaraftonens eftermiddag samlades man för att skaffa löv och plocka blommor. Både män och kvinnor hjälptes åt att klä stängen. På kvällen kom det högtidliga tillfället när midsommarstången skulle resas. Spelmän spelade, man hurrade och sköt. Därefter började dansen som varade till nästa morgon.

På herrgårdar och vid järnbruk brukade husbondefolket ordna en fest med god mat för tjänstefolket.

*Midsommarfest vid
Götevi i början på
1900-talet*

*Fotot ägs av
Margareta Nilsson*

Midsommarnatten var, liksom nyårsnatten, ett tillfälle då man skulle försöka få en blick in i framtiden.

I folkminnesarkivet på Nordiska museet finns en berättelse från Malexander. Enligt sagesman Åstrand i Svärdsvik upptecknades 1921 följande berättelse:

På gamla midsommarnatten (6 juli) brukade man "gå tyst". Då fick man ingenting säga, sen solen var gången i skogen. En skulle gå tre varv ikring en jordfast sten och så tre varv ikring en bastu. Sen brukade vi gå och sätta oss på bron, och där satt vi halva natten. Aldrig fick jag se något, utom en gång, när fars lilla svarta mÄrr hade slupit lös och kom skenande runt gården. Men annars skulle man ju få se sitt tillkommande öde.

Ett annat sätt var att plocka sju sorters blommor, och sedan lägga dem under huvudkudden för att sedan under natten drömma om sin tillkommande.

Alla helgons dag

Karoline
Foto: Gunilla Kindberg

Allhelgonahelgen firades redan under medeltiden, men försvann som kyrkhelg under *den stora helgdöden* 1772. Först 1953 tog riksdagen tillbaka den, men ändrade den från 1 november till den lördag som infaller mellan 31 oktober och 6 november. Seden att sätta ljus på gravarna sågs under 1700- och 1800-talen som katolskt hokus pokus, men under senare delen av 1900-talet har denna sed ökat starkt. I dag ser de flesta inte kopplingen till katolicism och helgondyrkan, utan tänder sina lyktor för att hedra minnet av sina bortgångna släktingar och förfäder. I slutet av 1990-talet har det även i vår kommun - främst bland skolbarn och ungdomar - blivit allt vanligare att fira den amerikanska varianten av Alla helgons dag, Halloween. TV:ns roll i detta kan inte överskattas.

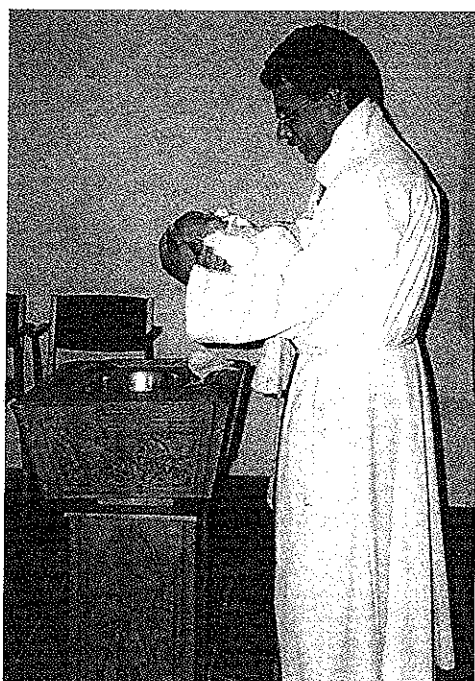
Barndop

Barndop skulle enligt gammal sed ske snarast efter födseln. Innan barnet blivit kristnat kunde det bli bortbytt av trollen. I Ekeby trodde man sig kunna förhindra detta om man lät elden brinna i spisen, utan att slockna.

Kyrkolagen från 1686 sade att dopet skulle ske inom åtta dagar efter födseln, först 1864 ändrades det till sex veckor.

Innan barnet var döpt sades det att Gud inte tog hand om det, utan bara såg det som ett stycke kött. I gamla kyrkböcker brydde man sig inte om att notera barnets födelsedag, det var i stället dopdagen som var det viktiga.

Föräldrarna hade till uppgift att skaffa faddrar, som skulle ta hand om barnet om föräldrarna gick bort. Antalet faddrar kunde variera, men två av dem kallades gudmor och gudfar, det var titlar som fanns redan under medeltiden. Ofta förekommer husbönder och ibland även ett adligt par som faddrar vid dop, i synnerhet tycks detta ha varit sed i Malexander. Även i Ekeby var det tradition att barnet skulle bäras fram av en välartad man och en "mora". Man fick inte glömma att i barnets klädnad stoppa in en slant och ett psalmboksblad, då skulle det gå väl för barnet. Ibland sparade man dopvattnet på flaska och använde det som medicin till barnet.

*Beatrice döps i
Boxholms kyrka
av Anders Källming
Foto: Katarina Pedersen*

I gammal tid döptes barnet i kyrkan men under 1700-talet började borgarna i städerna döpa barnen i hemmet. Vid mitten av 1800-talet började de många fattiga och trångbodda att anlita pastorsexpeditionen för dop. Inte förrän under senmedeltiden övergick man från att doppa ner hela barnet i vatten till att endast ösa vatten på huvudet. Innan dess hände det ibland att barnen drog på sig lunginflammation efter att nakna ha doppats i vatten i de kalla medeltidskyrkorna. Djävulsutdrivning vid dopet togs inte bort förrän 1811.

Konfirmation

Konfirmationen var helt annorlunda under medeltiden, när vi var katoliker, än den är i dag. Barnen var i sjuårsåldern när de konfirmerades, och det var biskopen som förrättade konfirmationen. Den avskaffades efter reformationen på 1500-talet. Protestanterna lade stor vikt vid kunskapen om kristendom, och på 1600-talet började man med *kunskapsförhör*. År 1878 blev konfirmationen frivillig, men den som skulle utbilda sig till lärare eller officiella tjänster var tvungen att vara konfirmerad. Flickornas klänningar var i början av 1800-talet vita men under slutet av seklet svarta. Senare har man återgått till vita klänningar igen. I bondesamhället ansågs man vara vuxen först efter konfirmationen, och det var först då man kunde lämna hemmet och börja arbeta.

I slutet av 1800-talet var man här i trakten tvungen att gå och läsa i den egna församlingskyrkan. Detta innebar att barn som bodde i utkanten av socknen kunde ha upp till två och en halv mil till kyrkan. Senare kunde man efter samråd mellan prästerna få gå i den kyrka som låg närmast. Innan Boxholms kyrka byggdes hade bruksbarnen som "gick och läste" lång väg till församlingskyrkorna i Ekeby och Åsbo.

*Konfirmation i Rinna kyrka år 1925
Fotot ägs av
Gilbert Andersson*

Bröllop

Bröllop hade förr långt ifrån alltid med kärlek att göra. Ofta var det pengar, arv, gården och rangen som var det viktiga. I många fall var det föräldrarna som bestämde vem deras barn fick gifta sig med.

Förlovning fanns inte före 1600-talet. Pigor och drängar ingick oftast *hjonelag*, det vill säga fasta parförhållande. Lysning innan vigseln blev obligatorisk från 1216 och fanns kvar till 1969.

Ett bondbröllop på 1800-talet, kunde här i trakten gå till ungefär så här:

Om de tilltänktas föräldrar var överens, var det en böneman som förrättade frieriet. Om allt gått bra togs det ut lysning av brud och brudgum hos prästen. Sedan var det dags för de förlovade, tillsammans med brudens mor, att köpa en psalmbok, handskar, silkeshalsduk, tyg till svart klänning, bindmössa och ring till vigseln.

Vid första lysningen sade man ofta att den blivande bruden *ramlade ner från predikstolen*, vilket förde med sig att hon efteråt fick en förminskad käpp eller krycka i lysningspresent av någon släkting eller nära vän. Första lysningsdagen gick de förlovade inte i kyrkan, men däremot gick de den andra gången för att höra lysningen.

År 1921 berättade Åstrand från Malexander följande:

*"När min mor var barn, kom de till hennes mamma som gifte om sig med käpp och krycka, och på käppen var denna vers skriven
"Om inte din make blir som du vill
Så tag denna käpp och hött, men slå ej till" "*

Någon eller några dagar före bröllopet samlades släktingar och vänner för att ha en fest och dricka avskedsöl, det som vi i dag kallar svensexå. Bröllopet betalades oftast av brudens giftoman (hennes far eller om fadern var död hennes närmaste manlige släkting), och hölls helst en fredag eller söndag. Bruden kläddes oftast hos prästen och hon hade gärna många vackra band och smycken på sig. Man fick inte dra åt kläderna hårt om bruden, då kunde hon inte rymmas att bli fet och välbärgad. Brudslöjan var vit eller ljusröd och håret skulle vara utslaget. Bruden bar också en brudkrona, gärna omgiven av en myrtenkrans. Hade hon varit ute

och slarvat skulle brudkronan svartna. I Ekeby sade bröllopgästerna skämtsamt till varandra "hon får nog lov att förgylla om kronan".

I Ekeby på 1890-talet var det också sed att både brud och brudgum skulle ha mynt i skorna. Då skulle de ej bli fattiga eller sakna pengar när de behövde dem. Brudparet fick inte själva ta av sig skorna utan den som lyckades dra av dem skorna, på kvällen, fick pengarna som fanns däri. Brudgummen bar ortens dräkt. Brudtärnorna, som man kallade brudpigor, var även de grannt klädda - gärna med mycket blommor, rosetter och glitter.

På bröllopsdagens morgon samlades de deltagande, utom bruden, hennes familj och tärnor i brudgummens hem. Innan de skulle bege sig till kyrkan höll prästen tal och där bjöds de på en rejäl frukost. Om avståndet till kyrkan var långt, försågs karlarna med en flaska brännvin och vetebröd, för att kunna förtära det på vägen. Karlarna red och kvinnorna åkte vagn. Dessa bröllopståg kunde ibland vara väldigt långa. Bruden och hennes tärnor mötte bröllopståget vid kyrkan, hon skulle dock hålla sig dold så att hon såg brudgummen innan han såg henne, det skulle betyda lycka i deras blivande äktenskap.

*Brudparet Erik
Andersson och Signe
Asklöf från Rinna
Foto: K.O. Karlsson*

Under bröllopsmarschen gick sedan brudparet, brudpigor och brudgumsdrängar fram till altaret. Brudparet hade en särskild brudbänk som var klädd i grönt. En brudbänk finns bevarad i Rinna kyrka. Under vigseln skulle man ge akt på hur brudparet stod. Om de höll huvudet rätt upp, så levde de länge, men om någon av dem böjde huvudet bort från den andre var det ett tecken på att den skulle dö först. Efter vigseln öppnades dörrarna till altarringen och brudgummen och alla kvinnorna gick in genom ena dörren och ut genom andra, på vägen lade de ner en slant på altaret, detta offer blev senare prästens tillhörighet.

Sedan kom återfärden till bröllopsgården, brudens hem. Vigseln ägde som regel rum i brudens hemsocken, om paret var från olika församlingar. I fall brudparet red skulle färgen på hennes häst vara densamma som brudgummens, dock aldrig svart. Åkte bruden vagn omgavs den av ridande bruddrängar. Från Ekeby berättas att brudparets vänner gärna skämtade med dem på hemfärden. Över någon grind kunde de ha satt upp en vagga, nästa grind kunde vara igenspikad.

Bröllopsgården var prydd med en äreport, i sommartid björkar, och vintertid granar. När de kom fram gick brudparet och ställde sig på en speciell matta eller också satt de i klädda brudstolar. Prästen läste en bön, sedan mottog brudparet först prästens och sedan gästernas lyckönskningar.

Bröllop mellan Karl och Hulda Grip, Bjerkefall, Tidarsrum omkring år 1918.

Fotot ägs av Per Arne Löving

Så gick man till middagsbordet, bröllopsparet satt främst, till höger prästen och männen, till vänster kvinnorna. I detta läge skulle man ge akt på vem som tog för sig av maten först. Var det bruden som började var det hon som skulle få makten i huset. En bordsbön lästes, denna gång av klockaren, och efter det kom "aptitsupen". Sedan var det dags för mat. Innan efterrätten föreslog prästen en skål, först för brudparet sedan för brudparets föräldrar och så vidare. Skålarna dracks tidigare i öl men senare infördes punsch eller vin.

Efter middagen tog prästen och brudparet plats bredvid varandra och det lästes en bön och sjöngs en psalm. Prästen sade sedan några ord om den gamla seden att lämna en gåva till deras bosättning. Klockaren hjälpte till att gå runt med en tallrik, där gåvorna lades. Bruden bjöd på en sup till männen och en småkaka till kvinnorna. Insamling gjordes även till de fattiga, tjänare, kokerska och spelmän.

Sedan var det dags för dansen, kronan skulle dansas av bruden. I Malexander skulle först brudparet dansa med varandra. Sedan skulle bruden dansa med alla karlar i en viss ordning. Först prästen, klockarn, fadern och svärfadern. Karlarna skulle då ge bruden "danspengar". Brudgummen skulle dansa med alla kvinnor, även barnen.

Sedan var det dags att säga farväl till sin pojk- och flicktid. I Skärlunda gick det till så att pojkarna tog brudgummen och hissade upp honom i en stol i taket. På var sin sida stod pojkarna och "gubbarna". De båda lagen försökte dra honom åt sitt håll. Brudgummen höll ett glas med vin i handen och ropade "Adjö med er gossar" eller dylikt. Sedan gjordes samma sak med bruden och då var det flickorna och gummorna som drog åt var sitt håll. För gästerna kunde festen pågå upp till tre dagar under mycket ätande och drickande.

Alla bröllop gick inte till exakt på detta vis, men i stort sett ger denna skildring en sann bild av ett bondbröllop här i trakten under 1700- eller 1800-talet. De obesuttna firade naturligtvis bröllop under enklare former, men även bland de fattiga satsades det stort just på bröllop, som var stora evenemang i det gamla bondesamhället. Andra festligheter var barnsöl, som firades efter dopet, samt gravöl.

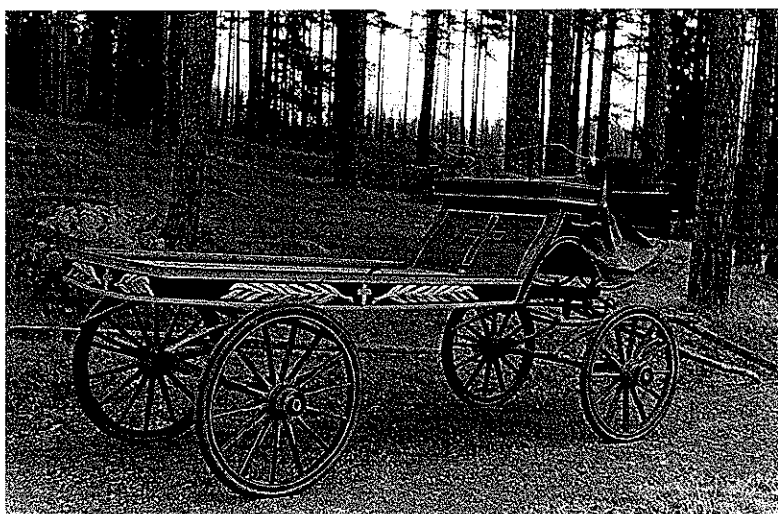
Död och begravning

Förr i världen tog man döden mer naturligt än vi gör i dag. När någon dog i familjen gjorde man i ordning ett likrum. Det skulle vara det största och bästa rummet i stugan. Man drog för gardinerna och lät dem vara så tills begravningen var över. Rummet kläddes med unga granar eller granris och vita lakan lades över borden. På den döde placerades ett mynt på var öga och mellan händerna lade man en psalmbok. Kistan var placerad på bockar och det var viktigt att de vältes omkull i samma ögonblick som kistan lyftes för att bäras där ifrån. Om det inte skedde blev det snart ett nytt dödsfall i huset.

I Malexander var det sed att göra i ordning ett "likkors" av trä. Det kunde utformas som en tavla med namn, födelse- och dödsår och en psalmvers. Detta kors skulle bäras från den dödes hus till kyrkogården. Var det en välbärgad persons begravning gick det tre knektar i uniform före kistan och den mittersta bar korset, som placerades vid huvudänden av graven.

Ibland fick man gå långa sträckor med likbåren. I Malexander stannade man vid Karlsborg, "vid klockarns lagård" och ställde ner kistan. När klockringningen började fortsatte man gå till kyrkogården.

I Boxholm skulle alla likskjutsar stanna vid "Likstenarna" och därifrån bäras i procession. Dessa stenar finns inte kvar men låg vid brukets gamla stall. Vid denna plats lär det också ha spökat och ibland tvärstannade hästarna där.

På denna likvagn fördes kistan till begravningsplatsen.

Fotot ägs av Ekeby Hembygdsförening

Naturligt och övernaturligt

Folktro och häxkonst

Under 1600-talet ägde stora trolldomsprocesser rum i Sverige. Oskyldiga kvinnor pekades ut som häxor, fängslades, torterades och brändes i en del fall på bål. Södra Östergötland förskonades från denna masshysteri, men bara därför kan vi inte påstå att man inte trodde på häxor och trolldom i våra trakter.

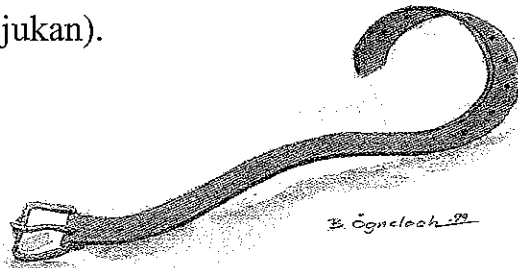
År 1608 stämde Kerstin, hustru till Essbjörns i Herzmålen, vid Ydre häradsrätt för signeri. Malexanderkvinnan påstods ha skadat boskapen i granngården Folksmålen genom att ha läst trollformler. Maken Essbjörn tvingades intyga att hon var oskyldig genom tolv goda mäns ord, men Kerstin hade tydligen så dåligt rykte att han inte lyckades med detta.

I Dämshult - också det i Malexander socken - levde ungefär samtidigt en man vid namn Nils. Långt efter hans död, 1632, antecknades i Ydre härads dombok att *"denne Nils var en särdeles karl, som ingen rådde på"*. Hans döttrar misstänktes för att ha tagit livet av hertig Johan av Östergötland och hans hustru 1618, och de avrättades för detta.

Var gick gränsen mellan trolldom och huskurer? När övergick skrockfulla ritualer och folklig läkekonst till häxeri? Dessa frågor är ganska svåra att besvara. Signeri, det vill säga uttalandet av trollformler i goda eller onda krafter namn tolkades som trolldom. Att däremot, som förr i Ekeby, kyssa spiselhällen för att bli av med brännblåsor ansågs säkert bara som oskyldigt och dumt skrock av de mer lärda.

Värre var nog att använda vissa föremål vid botande. Från Åsbo berättas om en livrem som gick i arv i tre generationer. Livremmen hade använts i krig och hade fått blod på sig - därför ansågs den ha magiska krafter. Om man skrapade lite av livremmen och blandade det i mjölk trodde man att det var bra för barn som hade "skervan" (engelska sjukan).

Illustration:
Birgitta Ögneloo

Att prästerna blev upprörda när de fick höra talas om signeri kan man förstå när man läser följande besvärjelse mot blödning. Den användes i trakterna runt sjön Sommen.

*"Jag stämmer detta blod
i de tre Gudomsnamnen
att, så sant den lede Djävulen
i Helvetet står bunden
så sant skall detta blodet stå.
Stå stilla, du blod!"*

Ur Åsbo sockenstämmor

"Examinerades Nils Nilssons angifwande i Östanå om des p. Elsa Andersdotter, angående widskepelse och otrohet, som henne intet kunde öfwerbewijsas, ther före hon ej heller med straff kunde anföras." (1723)

"Framkallades h. Ingeborg i Bäckstugan och Anna på Klinten som voro berycktade för signeri och ehuruwäl många ther om tillförande talt, fans ingen som them sådant wille tillägga." (1723)

"Förmantes Församlingen, at icke bruka någon widskepelse wid the dödas swepningar eller begrafningar, som Kyrkoherden förnummit på et eller annat ställe, torde sig tilldragit, ock skulle dylikt blifwa widare kunnigt, hafwer then brotslige gjordt sig skyldig till den plickt, som lag förmår." (1734)

Ingen av dessa verkar ha blivit dömd för vare sig widskepelse eller signeri. Det var nog så enkelt att folket ansåg sig ha nytta av dessa kunniga personer i sitt dagliga värv och därför inte drev på för att de skulle straffas. Vi vet att människor ofta utnyttjade kloka gummor och gubbar samt att de flesta använde olika slags magi i det dagliga livet. Kyrkan såg strängt på detta, men längre än till stockstraff eller varningar gick det sällan.

Folketro kopplad till platser i naturen

I gamla tider var det inte ovanligt att människorna hade en stark övertro, som till stora delar hade med naturen att göra. Det mesta berodde nog på hur naturen såg ut där man bodde och hur naturen skiftade. Gamla sockenstämmoprotokoll, nedtecknade berättelser och muntliga traditioner kan beskriva detta mycket bra. Vi kan

åtminstone förstå lite mera om gamla föreställningar och vanföreställningar om vi tar del av dessa, liksom om vi i slakten har gamla mor- och farföräldrar som kan berätta. En del av denna övertro vill vi här förmedla till våra läsare.

Brudesten Norra Börshult, Ekeby - på väg till kyrkan vilade bruden på denna sten.

Egendomskunden Flathult, Åsbo - i en kulle belägen på krönet av en moränhöjd sägs en skatt vara nedgrävd. Kullen, som anses vara naturlig, är närmast rund.

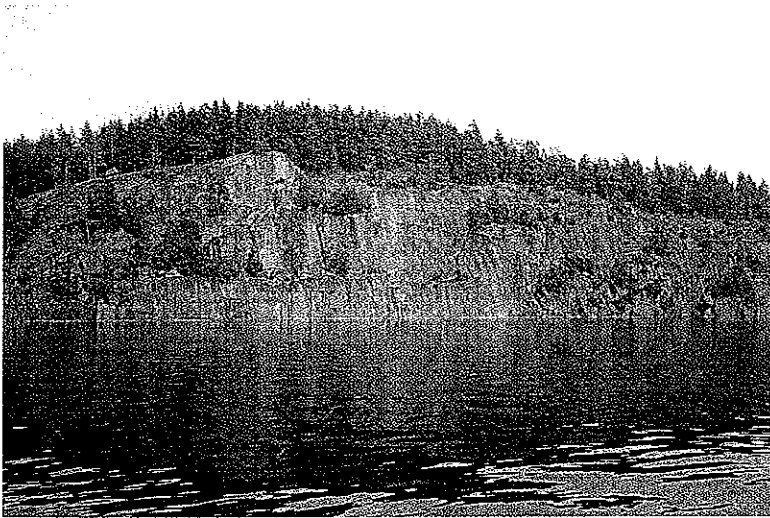
Skalludden Bålnäs, Malexander - ytterligare en plats med tradition. Tre djurskallar fanns uppsatta på långa slanor vid strandkanten längst ut på udden. Ursprungligen sattes skallarna upp för att locka räv till udden. Det var Kugelbergs jaktlag på Bålnäs som jagade på det viset under 1920- och 1930-talen.

Skälsten Lugnet under Sjöbo, Malexander - i en sänka mellan höga bergsryggar finns en sten, som smalnar av upptill. I samband med stenen omtalas ljussken och enligt 1947-års inventering även annat skrock. Ljusskenet blir synligt om man flyttar på stenen. Stenen är inte jordfast utan står löst.

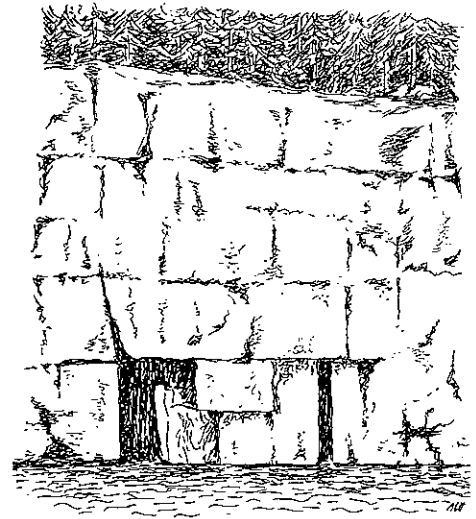
Galgbacken Månshult, Malexander - bergshöjd och avsats. Någonstans inom ett område 70 gånger 30 meter fanns tidigare en galgbacke. I berget finns en skreva cirka en gång en halv meter bred och två meter djup genom vilken det påstås att man förr drog gärningsmännen som skulle avrättas.

Döraberget Svanaviken, sjön Sommen - bergssidan mot sjön liknar två insprängda dörrhål i omedelbar närhet till vattenytan. Bergformationen har gett upphov till följande sägen:

"En ryttare passerade Döraberget en vinterkväll. Han kände sig törstig och bultade på den dörrliknande urholkningen i berget, som sades vara ingången till trollens bostad. Därifrån utträdde en kvinna av vilken han begärde något att dricka. Ryttaren fick drycken serverad i en trämugg, men han ville ej dricka ur denna utan begärde ett bättre kärl. Kvinnan återkom med en präktig silverpokal som ryttaren tog, varpå han red i sporrsträck över isen mot Svenningeby. Med knapp nöd lyckades han rädda sig undan de förföljande trollen. Silverpokalen skall ha skänkts till Norra Vi kyrka och används som nattvardskalk."

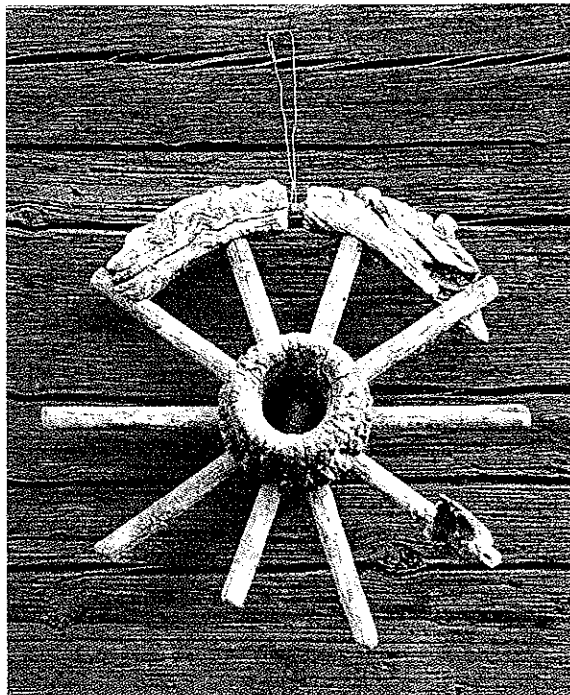
Döraberget vid sjön Sommen Foto: Gunnar Kindberg

Döraberget Illustration: AC Hallenberg

Vagnshjul eller "trollhjul"

Ett sätt att skydda sig mot olyckor var att montera upp ett vagnshjul, antingen i ett träd eller på gärdesgården. Hjulet kallades *trollhjul*, och fick inte tas ner, då detta förde olycka med sig. En föreställning om hjulets trollförmåga var att det skyddade mot kreatursförgöring. Ett annat att det skyddade mot *trollskott*.

Trollhjulet i Malexanders
hembygdsgård
Foto: Chris Ödman

I skriften *Södra Sand, historik kring hembygdsgården i Malexander* berättas om att ett hjul fanns vid gården Sågen och ett annat i Svärdsvik. Ett av dessa hjul - om än något illa medfaret - finns fortfarande kvar och förvaras i Malexanders hembygdsgård. Tron på vagnshjul var mycket ovanligt i Sverige. Förutom dessa två i Malexander finns magiska vagnshjul bara upptecknade från Blekinge och från Moheda i Småland.

Tallen i folktron

Ett annat fenomen inom folktron var *tandvärkstallen*. Träd med konstiga växtformationer nyttjades flitigt i folktron. Tallarna sades bota värk, och all världens ondska kunde avlastas på dem. För varje obehag man ville bota slog man i en spik eller märkla i trädet.

Här i trakterna finns ett antal sådana tallar dokumenterade i fornminnesregistret:

Idebo, Malexander - tallen finns inte kvar, men lär länge ha legat omkullfallen i omedelbar närhet till stranden.

Asplången, Malexander - en tall som har en diameter av cirka en meter vid basen. Trädet har en kraftig krona och består av flera liktjocka stammar. Trädet står delvis på ett stenblock.

*Kyrktallen i Åsbo.
Vid den stannade man för
att byta kläder inför kyrko-
besöket.*

Foto: Gunilla Kindberg

Danskebo, Malexander - tallen lär ha stått på en bergsavsats i skogsmark, men är numera omkullfallen. Förr var trädet fullt med spik och märlor, men vid besiktningen 1981 kunde något sådant inte iakttagas.

Mellansjö, Malexander - en tall som förr var full med jack och hugg. Dessutom hade den ett egendomligt vridet växtsätt. Numera finns bara en lavbevuxen stubbe kvar.

Pålsbotallen, Åsbo - i tallens bark finns åtskilliga initialer inristade men inga spikar eller annat som tyder på att det är en tandvårkstall. Enligt folktron får tallen inte huggas ned, för då släpps allt det onda ut som folk genom tidernas gång satt in i tallen. Tallen lär vara 360 år gammal och Boxholms AB har utmärkt tallen med informations-skylt.

Gamla huskurer

Intervju med Per-Arne Löfving, Malexander

En kvinna som bodde i Bäckstugan efterlämnade följande recept som var bra mot självsprickor och narig hud samt att dra ur stickor som fastnat under huden:

"Elina-Plåster:

Fårtalg

Grankåda

Bivax

Klibbvax" (binas tätningsmassa)

Mot förfrusna fötter skulle tegelstenar, som värmts upp i spisen, användas tillsammans med urin i en balja. Fötterna nedsänktes i detta.

Pionknoppar skulle tvingas i korna när de drabbats av rödsjuka. Rödsjuka eller sommarsjuka får korna av alltför många fästingbett.

När korna fick diarré användes späda skott av brakved (en buske). Brakved och så mycket vatten att det täcker de späda skotten.

Detta hålls i kon - en liter på morgonen och en liter på kvällen.

Per-Arne Löfving, Skärlunda använder denna kur än i dag.

Mot hosta kan man blanda ingefära och mjölk. Även varm pilsner och honung är bra mot hosta.

Mot tandvärk användes kamferdroppar.

*Karl Grip och dottern
Karin i Malexander
omkring 1930-talet
Fotot ägs av
Per Arne Löving*

Medel för lindring av reumatisk värk (från Boxholm):

*”2 liter runnebär
1 liter vatten
2 hg socker
1,5 hg russin*

Massan sammanstötas samt får stå i 24 timmar, varefter den urkramas och saften tappas på butäljer som får stå okorkade för jäsning till saften blir fullt klar och sedan kan flaskorna korkas och på så sätt kan saften förvaras fullt användbar flera år. Det torde vara lämpligast att dricka i spetsglas 2 gånger dagligen. Är värken svårartad kan man bereda flera satser och hålla på att dricka en längre tid och kanske mera åt gången.” (Ur O. Th. Blomkvists dagböcker).

Muntliga uppgifter från gamla Malexander

Efter intervjö med Per-Arne Löfving, Malexander

”Intill torpet Herrkonastugan, som hade dåligt rykte, finns ett berg som fungerade som ättestupa för ogifta kvinnor som väntade barn. Berget heter Horkoneliden.”

”I torpet Allhelgona under Stjärnesand fanns en klok gumma som kunde bota djur.”

"I torpet Lübeck under Gökshult bodde en dam som var mycket begiven på starka drycker. Hon fick besök dagen före julafton och fällde kommentaren: - Det var synd att du inte kom tidigare i helgen, då kunde jag bjudit på en sup."

"Sotaren i Fällorna under Mellansjö var mycket svartsjuk på en målare som bodde i en kolarkoja i södra änden av Långsjön. Sotaren hade en hushållerska som hette Augusta. Både sotaren och målaren levde luffarliktande liv. När sotaren var borta på jobb, trodde han att målaren var hos Augusta. Det föll sig inte bättre än, att målaren kom till Fällorna en dag med ett för honom stort besvär. Han hade blivit skinnlös i ändan. "Det kan jag hjälpa dig med" sa sotaren och bad målaren ta av sig byxorna och lägga sig på knä. Den hämndlystne sotaren hade en flaska lysol (mot väggloss) som han tömde i ändan på målaren. Denne blev dödssjuk och hamnade på sjukhus, där han med nöd och näppe överlevde."

Ovannämnde sotare ville ha en veranda byggd av Per-Arne Löfvings farfarsfar, Anders Gustafsson, som bodde i Fåborg och var snickare åt Boxholms AB.

"Har du något virke då," frågade Anders Gustafsson sotaren. *"Nej, men Augusta har en vävstol."*

De satte upp vävstolen som veranda.

Sentida kloka gubbar och gummor

I Blåviks socken kunde man vid början av 1800-talet besöka *Warga-Britta*. Hon verkar ha kunnat bota lite av det mesta, men framför allt besöktes hon av kvinnor. Om problemet var barnlöshet, kanske på grund av att någon vid ens hus slagit fast en hållhake i hemlighet och låtit den sitta kvar under natten, och man redan hade prövat att hänga upp en koklöve på baksidan av den äktenskapliga sängen utan resultat - då gick man till *Warga-Britta*. Hon och hennes man bodde i en liten stuga vid Loberget.

När någon kvinna kom till *Britta* för sin ofruktsamhet fick hon stanna över natten medan *Britta* tillredde sina medikamenter. De bestod i huvudsak av ett avkok av mjöllingenris vari några droppar vargblod tillsattes. Resten av ingredienserna var en hemlighet som *Britta* tog med sig i graven. Ännu vid början av 1900-talet fanns det

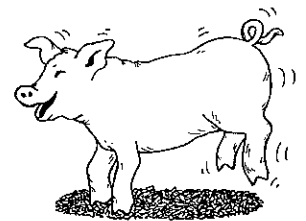
personer som gick i god för att ”några skedblad av denna utmärkta blandning av örter och *ulvablo* kunde vända kvinnlig ofruktsamhet till den ymnigaste bördighet”.

Brittas man kallades *Warg-Olle* och påstods ha varit södra Östergötlands skickligaste vargjägare. Han hade god hjälp av Britta som vid ”kritiska fall lade en väl preparerad vargtand i Olles svinrygg”. För ett sådant skott föll alltid vargen.

I Blåvik kunde man på 1870-talet sända efter *Lotta på Halla* om ohilla (ohälsa) uppstod hos människor eller djur. Till sin hjälp hade Lotta en svart bagge som hon ledde i ett grovt rep. Om en person led av ansiktsros, en slags klåda, skickades Lotta efter. När Lotta och baggen *flåsat* den sjuke i ansiktet försvann sjukdomen. Baggen blev så småningom så van vid dessa åligganden att han utan besvär skötte sin uppgift.

År 1871 var Lotta hos Johan Fredrik Johansson och botade en gris för ort. När hon kom dit beställde hon fram en vass kniv och en spillkum med söt mjölk. Därefter skar hon ett kors i grisens tryne och lät blodet droppa ner i mjölken. Sedan gick hon in i stugan där husmodern och en annan kvinna befalldes att sätta sig på spishällen. Ett tomt fat ställdes framför dem. Över fatet skulle kvinnorna växelvis hålla sina löst knutna händer, medan Lotta lät mjölken silas mellan deras fingrar. I tur och ordning skulle de också upprepa följande formel:

”*Inte ortsas dotter
vatten få
förrän Johan Fredrik Johanssons gris
bot får*”

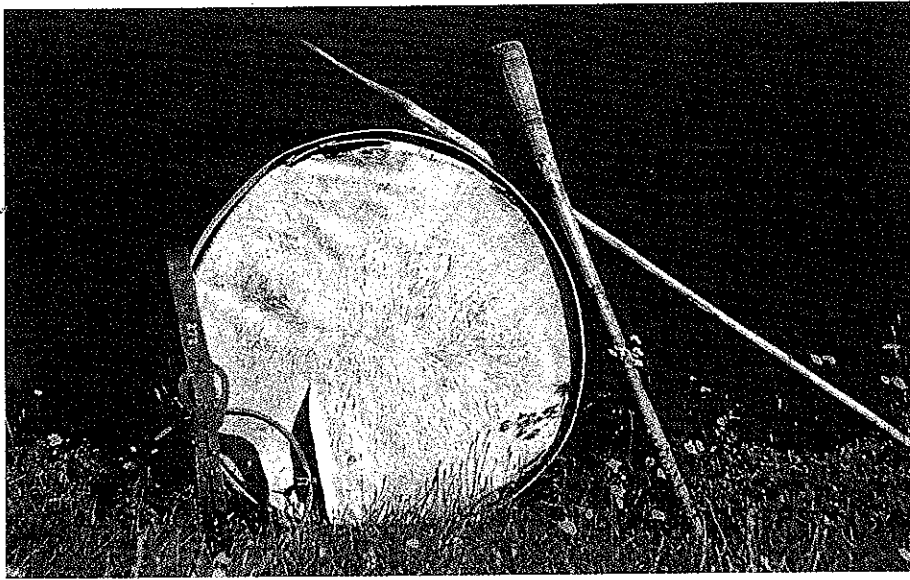
Efter detta gick man åter till svinhuset där grisen fick dricka upp mjölken och blev frisk.

Stina i Aspdalen kunde också konsten att läsa bort ort hos grisar, men i hennes behandling var hjälpkvinnorna tvungna att ha ett udda och ett jämt födelseår. Stina kunde också bota boskap som blivit utsatta för trollskott (sjukdom eller skada som enligt folktron någon illasinnad skickat på djuret). Då tog hon ett ägg efter en svart höna och ritade med tjära ett kors på det. Därefter tog hon ett blad från en psalmbok och svepte runt ägget. Sedan tvingades det hela

ner i svalget på det sjuka djuret, över vilket man samtidigt måste hålla en *såstång*.

I förebyggande syfte kunde man lägga ägget med psalmboksbladet under tröskeln till ladugården, så var man säker för trollskott.

Stina kunde också skrämma bort vargar genom att *broka*. Då gick hon upp på högsta närliggande berg, varifrån hon lät *brocktonerna* ljuda över nejden. Sedan syntes inga vargar till.

*Vargtrumma, spjut, sax
och lur från Malexanders
hembygdsgård.
Foto: Chris Ödman*

I Boxholm fanns en klok gubbe som hette Bygren, och gumman Karlsson som kunde se var tjuvgods var gömt. Hon skulle vid ett tillfälle bota hårväxten åt en hustru i Långholmen. Gumman Karlsson lovade att hon skulle få igen sitt hår om hon skaffade ett barn till.

I Ekeby verkade Johanna Johansson, som kunde ge bot mot *skervan* (engelska sjukan) genom att dra barnet genom sten och mull ute på en åker. Det kostade 25 eller 50 öre, och dessutom ville hon ha mat och kaffe för besväret. Hon kunde också läsa bort ormbett. När en häst blivit ormbiten i mulen tog hon med sig en flaska brännvin ut i stallet. Därefter blev han bra.

I Malexander fanns en man vid namn Kroner som stod på god fot med näcken. I gölen Käcklan bodde näcken som därför kallades *Kexelgubben*. Kroner kunde få fisk där det annars inte nappade. Ibland kom näcken upp och hängde över relingen till hans båt, och då bjöd Kroner honom på snus. "*Si sjunka dä kan ja aldri i Käckla*"

lär Kroner ha sagt. Men näcken är inte att lita på, för en dag försvann Kroner spårlöst med båt och allt. Somliga lär enligt sägnen ha sett hans båt ligga alldeles oförstörd på sjöbotten.

För att riktigt kunna få bukt med de mörka makterna måste man komma över den oersättliga *svartkonstboken*. Den kunde endast fås av *Far själv* efter en mogenhetsexamen. Om man hade modet att ingå denna pakt skulle man göra enligt följande:

Vederbörande skulle gå till kyrkan tre nätter i rad. Den första natten skulle man sticka ett hål på insidan av vänstra handens (*hjärtlihandens*) ringfinger och med blodet skriva sitt namn på en papperslapp och sedan sticka in den i nyckelhålet i kyrkdörren. Andra natten var lappen borta och man fick själv tala med *Den fule*. Då gällde det att sälja sin själ. Den som ingick förbund med Satan och även vågade komma tillbaka den tredje natten, medtagande sig ett svart djur, helst en katt eller höna, fick svartkonstboken ur Den ondes hand.

I Malexander har man kunnat namnge personer som tagit ut Svartkonstboken. En av dem sålde den vidare före sin död till en annan *kusleman*, och till denne vallfärdade man för all sköns krämpor.

Till Strålsnäs var det folkvandring ända in på 1900-talet för att besöka naturläkaren Isaksson. Med ett tåg kom inte mindre än 20 patienter på en gång och det var inte ovanligt att Isaksson besöktes av 40 personer per dag. Isaksson framställde en undergörande medicin som hjälpte mot såväl lungshot och magkatarr som reumatism och kräfta. Denna dekokt kunde inhandlas för 1:50 till 1:85 kronor per flaska. Isaksson måste ha gjort lysande affärer, för han köpte flaskor för minst 500 kronor i månaden. Borensbergs glasbruk levererade tusentals flaskor till Strålsnäs.

Edvard Johansson (1841-1924) i Moo, Malexander har gått till historien som "klok gubbe", det vill säga en man som kunde bota sjukdomar och stilla blod på både människor och djur, men också kunde sätta trolldom i andra varelser om det ville sig illa. I Malexander berättas fortfarande om Edwards samband med kyrkobranden 1929. När kyrkan byggdes 1881 bodde Edvard i Sommenäs i Tidarsrum. Han hade åtagit sig att mot betalning forsla fram all sten till kyrkbygget, men det gick åt mycket mer sten än

han hade tänkt sig. När han bad om extra betalning fick han nej, och därför lär han ha sagt: *"Ja, jag ska forsla fram så mycket sten som går åt. Kyrkan hon kommer att stå i min tid och även i min gummas tid. Sedan vet ingen hur det går"*.

*Edvard i Moo forslar
fram all sten till
kyrkbygget 1881
Fotot ägs av
H Sällberg*

Edwards hustru Anna dog 1929. Natten efter hennes begravning den 10 februari brann Malexanders kyrka ner till grunden. Vittnen intygade att eldslågorna hade kastat sig mot den fortfarande öppna graven. De minnesgoda kom ihåg Edwards hot många år tidigare, och var övertygade om att hans besvärjelse hade gått i uppfyllelse.